

УДК 338.434 (477+100)
DOI: 10.31891/2307-5740-2021-298-5(1)-55

ФУРМАН І. В.
ORCID ID: 0000-0002-9923-555X
e-mail: irina_furman@ukr.net
Вінницький національний аграрний університет

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ПРОБЛЕМИ, СВІТОВІ ПРАКТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті проведено дослідження основних аспектів державної підтримки сільського господарства в сучасних умовах, які регулюються нормативно-правовими актами. Визначено економічне значення державної підтримки, досліджено її сучасний стан та основні напрями для сільськогосподарських підприємств. Представлено результати аналізу передумов та заходів, що спричинили зміну напрямів та обсягів державної підтримки у бюджеті на 2020 рік. Встановлено шляхи розвитку державної підтримки аграрного сектору країни.

Проаналізовано окремі світові моделі державної підтримки та окреслено перспективи для України. Отримані результати аналогічні вітчизняним дослідженням і відстоюють переконання про необхідність державної підтримки конкурентного середовища, а не лише окремих форм господарювання та забезпечення гарантування продовольчої безпеки методами регуляторної політики, що скоординована на підтримку галузі.

Ключові слова: аграрний сектор, сільськогосподарське підприємство, фермерське господарство, державна підтримка, бюджет, бюджетна підтримка, бюджетні програми, світові моделі підтримки сільського господарства, ефективність державної підтримки.

IRINA FURMAN
Vinnytsia National Agrarian University

STATE SUPPORT OF AGRICULTURE: PROBLEMS, WORLD PRACTICES AND PROSPECTS FOR UKRAINE

Ukraine's adaptation to the modern market system of economic activity is determined by the need to implement a number of urgent reforms aimed at increasing the role of the state in the integrated development of the economic and priority agro-industrial sector. Radical reforms of state regulation of agricultural production are necessary to overcome the existing crisis phenomena and ensure further intensive development of the agro-industrial complex. In the practice of progressive highly developed countries, the agro-industrial complex of which was formed under the influence of state regulation, demonstrates that in market conditions the efficiency of agricultural production largely depends on the level of state incentives and state support.

The article examines the main aspects of state support for agriculture in modern conditions, which are regulated by regulations. The economic significance of state support is determined, its current state and main directions for agricultural enterprises are studied. The results of the analysis of preconditions and measures that led to the change of directions and volumes of state support in the budget for 2020 are presented. Ways to develop state support for the country's agricultural sector have been identified.

Some world models of state support are analyzed and prospects for Ukraine are outlined. The obtained results are similar to domestic studies and defend the belief in the need for state support of the competitive environment, and not only certain forms of management and ensuring food security by means of regulatory policy coordinated to support the industry.

Key words: agricultural sector, agricultural enterprise, farm, state support, budget, budget support, budget programs, world models of agricultural support, efficiency of state support.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Адаптація України до сучасної ринкової системи ведення господарської діяльності визначена необхідністю впровадження ряду нагальних реформ, що мають наметі підвищення ролі держави у комплексному розвитку економічного та пріоритетного агропромислового сектору. Радикальні реформи державного регулювання сільськогосподарського виробництва необхідні для подолання наявних кризових явищ та забезпечення подальшого інтенсивного розвитку агропромислового комплексу. В практиці прогресивних високорозвинених держав, АПК яких був сформований під впливом державного регулювання, демонструє, що в умовах ринку ефективність аграрного виробництва великою мірою залежить від рівня державного стимулювання та державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема державної підтримки сільського господарства завжди була актуальною. Даному питанню присвячені наукові розробки таких вчених, як М. Дем'яненко, В. Рutiцька, Л. Пронько, І. Фурман, Я. Гонтарук, Ж. Дерій, О. Акименко та ін.

Хоча процес реформування в аграрному секторі економіки триває давно, інструменти державної підтримки, які застосовуються, не завжди є ефективними, а в умовах відміни спецрежимів оподаткування, тобто непрямой підтримки і незначних бюджетних ресурсів, що виділяються на фінансування галузі – виявляються взагалі нежиттєздатними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття

Зважаючи на важливість сільського господарства для економіки держави, проблеми розвитку аграрного сектору, суттєве відставання України від розвинених країн у сфері державного стимулювання розвитку сільськогосподарських виробників, недостатню кількість досліджень специфіки розвитку державної підтримки, особливо в умовах інтеграції в європейський економічний простір. Дослідження теоретичних положень державної підтримки аграрного сектору, обґрунтування їх актуальності та спрямованості. Доведення необхідності переорієнтації державної політики в сільському господарстві з бізнесу до соціально орієнтованого підприємництва, через підтримку малих і середніх товаровиробників на селі з урахуванням світового досвіду вимагають поглиблених досліджень.

Формулювання цілей статті

Визначити значення державної підтримки, дослідити її сучасний стан та найважливіші напрями для сільськогосподарських підприємств, встановити шляхи розвитку державної підтримки аграрного сектору країни з урахуванням світового досвіду. Також проаналізовано світові моделі державної підтримки та окреслено перспективи використання для України.

Виклад основного матеріалу

Чергова глобалізація економіки та поглиблення процесів євроінтеграції зумовлюють новітні вимоги до розвитку економічних процесів в Україні. Як вкрай важливе постало питання державної підтримки агропромислового сектору, яка є економічно необхідною та реалізується різними методами, формами та відповідними інструментами. В силу підвищеної чутливості до впливу різного роду негативних чинників нестабільності, сільське господарство потребує конкретної державної підтримки. Таким чином, одним із чинників успішного розвитку сільського господарства є державна підтримка (її ефективна реалізація сприяє прискоренню темпів зростання обсягів сільськогосподарського виробництва і підвищенню конкурентоспроможності галузі). До вирішальних проблем державної підтримки сільського господарства в Україні потрібно віднести:

- брак довіри до держави у даній сфері з боку сільськогосподарських товаровиробників;
- недостатній рівень впливу заходів бюджетної підтримки на розвиток вітчизняного сільського господарства [1].

Дослідження показало, що на формування фінансових ресурсів в аграрному секторі впливають наступні чинники [2]:

– по-перше, в аграрному господарстві головним засобом виробництва є земля, яка не амортизується і, тому, не бере участь у формуванні собівартості продукції. В той же час різний рівень природної родючості і місце розташування сприяє формуванню у товаровиробників диференційованого прибутку (ренти);

– по-друге, у числі основних виробничих фондів важливе місце займає продуктивна та робоча худоба, відтворення якої відбувається безпосередньо в самій галузі шляхом вирощування молодняка. По продуктивній худобі амортизація не нараховується, його вартість не переноситься на собівартість продукції. Тобто сільськогосподарські підприємства у своєму обліку суму амортизації продуктивної худоби відносять на собівартість отриманої від продуктивних тварин продукції (сума амортизації корів основного стада розподілятиметься між вартістю приплоду і молока);

– по-третє, суттєвою специфікою даної галузі є самовідтворення. Значна частина отриманої продукції не реалізується на сторону, а залишається в господарстві як молодняк, корми, гній для удобрення полів тощо. Тому вона не входить до складу товарної продукції і не приймає грошову форму, а бере участь у внутрішньогосподарчому обороті.

– по-четверте, природний процес вирощування тварин і рослин характеризує особливості кругообігу засобів сільськогосподарських товаровиробників: його порівняльну сповільненість, послідовне наростання витрат, вивільнення засобів з кругообігу одночасно, тобто в періоди виходу та реалізації продукції.

Перелічені фактори спричиняють виникнення своєрідних форм організації фінансів аграрних товаровиробників. Протягом року у них формується сезонний розрив між строками здійснення витрат і отримання прибутків. У зв'язку з цим товаровиробники повинні мати чималі суми оборотних коштів. Однак, не за рахунок власних джерел, адже це є недоцільним, а за рахунок залучених, в тому числі кредитних ресурсів.

Відтак, організація фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання аграрної сфери відбувається переважно в трьох основних формах [2]:

- самофінансування (використання власних ресурсів);
- кредитування на основі мобілізації і перерозподілу тимчасово вільних коштів;
- бюджетне фінансування на безповоротній основі за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів.

Вагоме значення мають не лише розміри державної підтримки, а й механізми її надання. Механізм державної підтримки аграрного сектору регламентується такими нормативними актами, як Закон України «Про державний бюджет України» [3] і Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [4], а порядок витрачання бюджетних коштів щорічно визначається окремими постановами Кабінету Міністрів України.

Щороку в законі про державний бюджет Парламент формулює напрями й обсяги видатків на підтримку виробників сільськогосподарської продукції на наступний бюджетний рік. Не виняток і Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14.11.2019 р. № 294-IX [3]. Нажаль декілька останніх років законодавці все менше закладають у держбюджет коштів на державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників. Так, у Держбюджеті України на 2020 рік, на підтримку аграріїв на безповоротній основі передбачено близько 4 млрд. грн. (наприклад, у 2019 році – 5,9 млрд. грн).

У 2019 році сільськогосподарськими товаровиробниками було використано 4,34 млрд грн державної підтримки. Загалом державною підтримкою скористалися 1667 суб'єктів господарювання та 230925 фізичних осіб, близько 10 тис. фермерів та 2 сільгоспооперативи [5].

Державну підтримку здійснювали за шістьма окремими спрямуваннями:

- здешевлення кредитів;
- надання кредитів фермерським господарствам;
- підтримка розвитку фермерських господарств;
- підтримка розвитку садівництва, ягідництва, виноградарства та хмелярства;
- підтримка розвитку галузі тваринництва;
- здешевлення сільськогосподарської техніки та обладнання [5].

Така підтримка дозволила закупити 6262 голови ВРХ, 781 голову овець, 5532 голови свиней та 257900 доз репродуктивного матеріалу, частково компенсувати вартість 49 тваринницьких об'єктів та 61 об'єкта зі зберігання та переробки зерна, закласти 3897 га плодово-ягідних насаджень, 246 га виноградників та 9 га хмільників, побудувати 5 холодильників із РГС ємністю 8,5 тис. т, 1 об'єкт із заморожування плодово-ягідної продукції, придбати 5 ліній товарної обробки плодів, 3 механізми для гранулювання хмелю та 1 автоматизовану лінію для висушування фруктів тощо. Орім того, 9502 сільськогосподарськими товаровиробниками закуплено 25065 од. техніки, 426 підприємств залучили кредити на пільгових умовах [6].

В 2020 році майже всі кошти, призначені для підтримки сільськогосподарських товаровиробників, направляються за бюджетною програмою КПКВК 1201150 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників», яка затверджена Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 10.04.2020 року № 687.

Постановою КМУ від 19.02.2020 року № 109 окреслено напрями, за якими розподіляються кошти за цією програмою, а наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 10.04.2020 р. № 687 здійснено розподіл коштів за даними напрямками (табл. 1).

Таблиця 1

**Напрями та розподіл коштів за бюджетною програмою
КПКВК 1201150 «Фінансова підтримка сільгосптовар виробників», тис. грн.**

№ з/п	Напрями фінансової підтримки підприємств АПК	Сума витрат на 2020 рік
1	Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції	1 000 000
2	Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	380 000
3	Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва	1 000 000
4	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	1 200 000
5	Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства	400 000
6	Надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь застрахованих осіб – членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	20 000
Всього		4 000 000

Джерело: сформовано автором на основі [7, 11]

Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України на 2020 рік розроблено чималу кількість варіантів підтримки розвитку підприємництва в сільській місцевості для сільгоспвиробників. Нижче представлені програми підтримки для різних видів сільськогосподарської діяльності [7].

Аналіз державної підтримки розвитку фермерських господарств в Україні, засвідчує те, що за даним напрямом у 2020 році було спрямовано понад 380 млн. грн.

Державна підтримка надавалася:

1) фермерським господарствам, які мали чистий дохід від реалізації продукції (послуг) за попередній рік до 20 млн грн через:

– бюджетні дотації на утримання корів (5000 грн, але не більше ніж 250 000 грн для фермерських господарств, у власності яких перебуває понад 5 корів, що зареєстровані відповідно до чинного законодавства, за кожен корову, станом на 01 серпня 2020 року);

– часткове відшкодування витрат, що пов'язані з наданням дорадчих послуг (компенсування 90 % вартості, проте не більш ніж 10 000 грн дорадчим організаціям);

– бюджетне субсидування на одиницю площі (1 га) – новоствореним фермерським господарствам (3000 грн на 1 га, проте не більше 60 000 грн. на одне фермерське господарство);

– сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам, до складу яких входить одне або більше фермерських господарств, шляхом компенсації 70 % вартості української техніки та устаткування, закуплених, за власні кошти або кредитні кошти (до 3 млн грн, на один сільськогосподарський обслуговуючий кооператив) [8]. Варто зазначити, що однією з найбільш гострих проблем в Україні залишається відсутність кооперативного руху на селі, який сприяв би поступовому розвитку інфраструктури аграрного ринку, мав би позитивний вплив на цінові коливання на продовольчому ринку, створював би прозору мережу заготівлі та збуту сільськогосподарської продукції.

2) фінансове дотування на основі повернення коштів (безвідсоткові кредитні ресурси) через Державний Фонд підтримки фермерських господарств. За даним напрямком у 2020 році спрямовано було 67 млн грн (із бюджету) у обсязі до 500 тис. грн на одне фермерське господарство.

Дану підтримку, відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у бюджеті для надання стимулювання фермерським господарствам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 року № 1102, могли отримати на конкурсній основі всі фермерські господарства, крім тих, які мають борги перед Укрдержфондом та його структурними підрозділами, яких визнано банкрутами, або до яких порушено справу про банкрутство та котрі перебувають у процесі ліквідації, та у яких констатовано факти незаконного отримання або нецільового використання державних коштів [9];

3) державна підтримка через виплати на користь застрахованим особам – членам фермерського господарства. За цим напрямком у 2020 році освоєно 20 млн грн.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 року № 565 «Про затвердження Порядку надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь застрахованих осіб – членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» доплата виплачується на протязі 10 років у обсязі від 0,9 до 0,1 мінімального страхового внеску лише за умови сплати решти внеску головою/членами фермерського господарства. Доплати мають право одержати члени або ж голова фермерського господарства, що не має статусу юридичної особи, яке було утворено за умов дотримання статті 8-1 Закону України «Про фермерське господарство» та зареєстроване як платник податку четвертої групи.

4) Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції. За напрямком у 2020 році передбачено спрямувати 1 млрд. грн.

У відповідності до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції, затвердженого постановою КМУ від 07.02.2018 року № 107 (в редакції постанови КМУ від 20.05.2020 року № 395) буде передбачена за такими напрямками:

- дотація за бджолосім'ї (при наявні від 10 до 300 бджолосімей у розмірі 200 грн за бджолосім'ю);
- відшкодування вартості придбаних племінних тварин, бджіл, сперми та ембріонів (до 50 % вартості);
- відшкодування вартості об'єктів тваринництва (до 30 % вартості);
- відшкодування вартості об'єктів, які призначені для зберігання та переробки зерна (до 30 % вартості);
- компенсація вартості об'єктів, що профінансовані за рахунок банківських кредитів (для порівняння, до 25 % обсягу залучених кредитних коштів для отримувачів 2018–2019 років) [12];

5) фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства. За даним напрямком у 2020 році передбачено зорієнтувати 400 млн. грн. на загальну суму не більше ніж 25 млн грн на одного суб'єкта господарювання, шляхом часткової компенсації відшкодування вартості:

- закупівля садивного матеріалу (після закладення насаджень) у розмірі до 80 % вартості;
- спорудження шпалери і встановлення систем краплинного зрошення у розмірі до 30 % вартості (після завершення монтажних робіт);
- нового сучасного будівництва та реконструкції холодильного обладнання для зберігання плодів, ягід, столових сортів винограду та хмелю власного виробництва, цехів первинної переробки технічних сортів винограду, плодів та ягід власного виробництва, об'єктів із заморожування плодів та ягід виробникам, які вирощують плоди та ягоди, у розмірі до 30% вартості;
- придбання ліній товарної обробки плодів та ягід виробниками, які займаються вирощуванням плодів та ягід, автоматизовані лінії з висушування плодів, ягід та хмелю власного виробництва, лінії з переробки власно вирощених плодів, ягід та технічних сортів винограду на пюре, соки, виноматеріали у розмірі до 30 % вартості після завершення пусконаладжувальних робіт;
- придбання техніки та обладнання (в тому числі й іноземного виробництва, які не виробляються в Україні) для проведення технологічних операцій у виноградарстві, садівництві, хмелярстві, у відповідності із визначеним Мінекономіки переліком, у розмірі до 30 % вартості [13];

б) часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва. Варто зазначити, що за даним напрямком у 2020 році передбачено спрямувати 437 млн грн.

Окрім того, буде виплачена компенсація сільськогосподарським товаровиробникам, які придбали техніку та обладнання у жовтні – листопаді 2019 року, але з причин, що незалежні від них, не отримали компенсацію.

Підтримка надаватиметься відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 01.03.2017 року № 130, на безповоротній основі, у розмірі 25 % вартості за придбані у вітчизняних виробників та/або їх дилерів техніку та обладнання.

Отримувачами бюджетних коштів є юридичні та фізичні особи – підприємці – сільськогосподарські товаровиробники, головною діяльністю яких є постачання сільськогосподарських товарів (за визначенням, наведеним у п. 2.15 ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»), вироблених ними за участю власних або орендованих основних засобів, за умови, що питома вага вартості таких сільськогосподарських товарів становить не менше 75 % вартості всіх товарів, визначених такими юридичними та фізичними особами протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно, а нововведених сільськогосподарських товаровиробників, які провадять господарську діяльність менш, як 12 календарних місяців – за результатами кожного окремого звітного періоду [4, 10];

7) фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів. За таким напрямом у 2020 році передбачено спрямувати 1,2 млрд грн.

У відповідності до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів, затвердженого постановою КМУ від 29.04.2015 року № 300, підтримка надається на конкурсних засадах суб'єктам господарювання агропромислового комплексу – юридичним особам, незалежно від організаційно-правової форми та форми власності та фізичним особам-підприємцям (далі – позичальники), які:

1) здійснюють діяльність у галузях тваринництва та використали кредитні кошти для покриття поточних витрат та витрат інвестиційного характеру, пов'язаних із провадженням діяльності у галузі тваринництва;

2) провадять діяльність за іншими видами сільськогосподарської діяльності та переробки сільськогосподарської продукції.

Компенсаційна виплата надається позичальникам щомісячно за фактично нараховані та сплачені відсотки у розмірі 1,5 облікової ставки Національного банку України, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розмірів передбачених кредитними угодами, зменшених на 5 відсоткових пунктів за:

– короткостроковими кредитами, залученими для покриття виробничих витрат;

– середньо- та довгостроковими кредитами, залученими для закупівлі основних засобів сільськогосподарського виробництва, здійснення витрат, що пов'язані із будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення, а також для будівництва і реконструкції виробничих об'єктів.

Обсяги підтримки наступні:

– позичальникам, які займаються тваринництвом – до 15 млн грн;

– іншим позичальникам – до 5 млн грн [5];

8) доступні кредити 5–7–9 %. За цим спрямуванням у 2020 році передбачено направити 2 млрд грн зі спеціального фонду державного бюджету.

Міністерством фінансів України, відповідно до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 24.01.2020 року № 28, через Фонд розвитку підприємництва, передбачено програму компенсації процентної ставки для суб'єктів підприємництва, які, наприклад, здійснюють свою діяльність в аграрній сфері, в межах якої вони можуть зменшити сплату опорної процентної ставки до рівня з 9 до 7, або 5, відсотків річних. Таким здешевленням кредитів можуть скористатись юридичні особи та фізичні особи-підприємці, а саме:

– фермерські господарства (в тому числі і сімейні);

– сільськогосподарські обслуговуючі та сільськогосподарські виробничі кооперативи;

– інші сільськогосподарські товаровиробники;

– суб'єкти мікропідприємництва та малого підприємництва, які функціонують та проводять свою діяльність у сільській місцевості [5].

Для кожного окремого напрямку державної підтримки затверджуються правила надання коштів, які містять механізм отримання бюджетних коштів та перелік умов, за дотримання яких сільськогосподарські товаровиробники можуть претендувати на державну допомогу.

Тотальними умовами майже всіх напрямів є те, що на допомогу від держави не можуть розраховувати сільгоспвиробники:

– які мають податкову заборгованість;

– яких визнано банкрутами або щодо яких порушено справу про банкрутство;

– які перебувають на стадії ліквідації;

– у яких раніше було виявлено факти неправомірного одержання та/або нецільового використання бюджетних коштів [6].

На нашу думку, ключові проблеми, які пов'язані з державною підтримкою сільгоспвиробників полягають в наступному:

- роздробленість, безсистемне формування та бюджетування програм підтримки, а також постійне недофінансування/недовиконання програм;
- в основному орієнтування на підтримку великих сільгоспвиробників;
- звужені можливості повернення державних інвестицій через більші податкові надходження від аграрного сектору;
- обмеженість інвестиційних стимулів і доступу до кредитів [7].

Задля нарощення обсягів та підвищення ефективності державної підтримки сільгоспвиробників, пропонуємо зосередитися на трьох типах державної підтримки:

- цільова часткова підтримка інвестицій для малих та середніх сільгоспвиробників у виробництва з високою доданою вартістю (зокрема не в зерновій та олійній культурі) за допомогою кредитних субсидій у вигляді грантів (часткова компенсація кредиту) та/або компенсації відсоткової ставки по кредиту;
- підтримка на капіталізацію та функціонування агенції з частковою кредитною гарантією задля покращення доступу до кредитів та підтримки продуктивних інвестицій малими та середніми сільгоспвиробниками;
- підтримка у навчанні фінансової грамотності та поширенні знань для підвищення обізнаності цільової групи щодо можливостей диверсифікації виробництва; підвищення спроможності цільової групи складати вдалі інвестиційні пропозиції [8].

Аналіз закордонної практики вказує на те, що уряди розвинених країн, як: Австралія, Канада, США, Франція, Китай та інші здійснюють активну державну підтримку аграрного сектору економіки, так як від його стану залежить продовольча безпека країни.

Наприклад, у США, в 2014 році прийнято Закон «Про сільське господарство», у якому зберіглась кредитна програма допомоги торгівлі, у вигляді субсидій фермерам, коли ціни на головні культури падають нижче певного рівня. Однак, прямі виплати були замінені страховими виплатами. Тобто, ключовим орієнтиром стало страхування врожаю, і концепція страхування була розширена на інші сфери, наприклад, виробництво молока. Взагалі американські фермери можуть обирати схему підтримки збуту продукції з-поміж двох програм.

Перша – страхування від падіння цін (PLC), яка окреслює компенсації, якщо ціни на продукцію рослинництва падають нижче заздалегідь визначених рівнів.

Друга – страхування сільськогосподарських ризиків (ARC), яка забезпечує виплати фермерам в разі зменшення доходів нижче середнього по країні показника. Також існує ще кілька варіантів страхування врожаю або прибутків. Водночас федеральний уряд може субсидувати страхові премії за ставками від 38% до 80%, залежно від рівня покриття і варіантів, обраних виробниками. Такий чималий рівень субсидій необхідний для того, щоб зробити основну продукцію доступною за ціною [20].

Істотний вплив на аграрну політику Франції надає цивілізована мережа профспілок, які піклуються про умови праці та життя фермерів, а також про збереження «мінімального рівня доходів» навіть у випадку неврожаю або природних катаклізмів. Своєрідною є й податкова система: розрахунок доходу, що підлягає оподаткуванню, проводиться виходячи з даних земельного кадастру, витрат виробництва, врожайності сільгоспкультур і продуктивності худоби, середніх показників вартості продукції. Визначальне місце в системі кредитного забезпечення сільського господарства належить банку «КредіАґріколь». Механізм дії пільгових кредитів для сільського господарства побудований на принципі державного погашення банком різниці між договірною процентною ставкою і ставкою пільгової позики, наданої конкретному фермеру. Крім уряду діяльність французьких фермерів також підтримує й Євросоюз через Єдину сільськогосподарську політику (ЕСХП). Франція отримує близько 17–20% від загального бюджету. У середньому одне господарство отримує близько 12 тис. євро субсидій на рік [20].

Фінансова підтримка уряду Австралії надається фермерам, як правило, для компенсації збитків спричинених природними або техногенними чинниками – головним чином, це довгі періоди посухи (на всій території Австралії поєднується зрощення і сухе землеробство), пожежі, повені або деякі інші стихійні лиха. При цьому урядові дотації надаються лише у тому разі, коли збитки у зв'язку зі стихійним лихом терпить велика кількість господарств у регіоні. Така підтримка може мати різні форми прояву: короткострокові кредити за низькими відсотковими ставками, гранти та ін.

Держава також надає податкові пільги фермерам для компенсації амортизації сільськогосподарського обладнання. Наостанок для захисту національного агросектору уряд застосовує систему особливих платежів та імпортих мит. Що стосується оподаткування, то виробники багатоманітних видів сільськогосподарської продукції сплачують податки за різними ставками. Так, наприклад, цукрова промисловість не має податкових пільг, тоді як виноробство має певні плюси в оподаткуванні [20].

Сільське господарство Канади отримує суттєву державну підтримку (щороку вона варіюється від 6 до 8 млрд дол.), хоча вона в разі менша, ніж у країнах ЄС. Однак, такі низькі показники завдячують особливій канадській системі державної монополії на закупівлю сиру, молока, птиці, яєць під назвою «управління поставками». Зумисне створені державні компанії регулюють пропозицію цих товарів на ринку,

контролюючи внутрішнє виробництво та звужуючи імпорт за допомогою високих мит, що можуть сягати 200 %. Ця система, з одного боку, дає змогу Канаді уникнути прямого субсидування сектору, а з іншого – вадить споживачам, адже через державне регулювання, ціни на завершальний продукт у Канаді від 30 до 300 % вищі, ніж в інших країнах. Таким чином, покупці з власної кишені високими цінами здійснюють підтримку національного виробника [20].

У Китаї сільськогосподарськими податками виступають: податок на землеробство і податок на утримання й розведення худоби. Платниками податків є юридичні та/або фізичні особи, які отримують дохід від тваринницької діяльності або землеробства. Також сплачується податок за користування сільськогосподарськими угіддями. Цим податком обкладаються землі сільськогосподарського призначення державної та колективної власності. Ставки податку диференціюються по місцевостях залежно від середнього розміру земельної ділянки, що припадає на людину, а також економічної ситуації в тій чи іншій місцевості (регіоні). З метою недопущення величезного розриву в ставках між сусідніми регіонами, Міністерство фінансів затвердило середню ставку податку за одиницю – для провінцій, автономних округів і муніципалітетів у провінціях (рівну 2,5–9 юанів). Даний податковий платіж сплачується одноразово. Сільськогосподарська продукція власного виробництва підприємств та фермерів, яку вони самостійно реалізують не оподатковується ПДВ [19].

Для здійснення порівняльного аналізу окремих країн світу за розміром державної підтримки сільського господарства можна скористатися даними рис. 1.

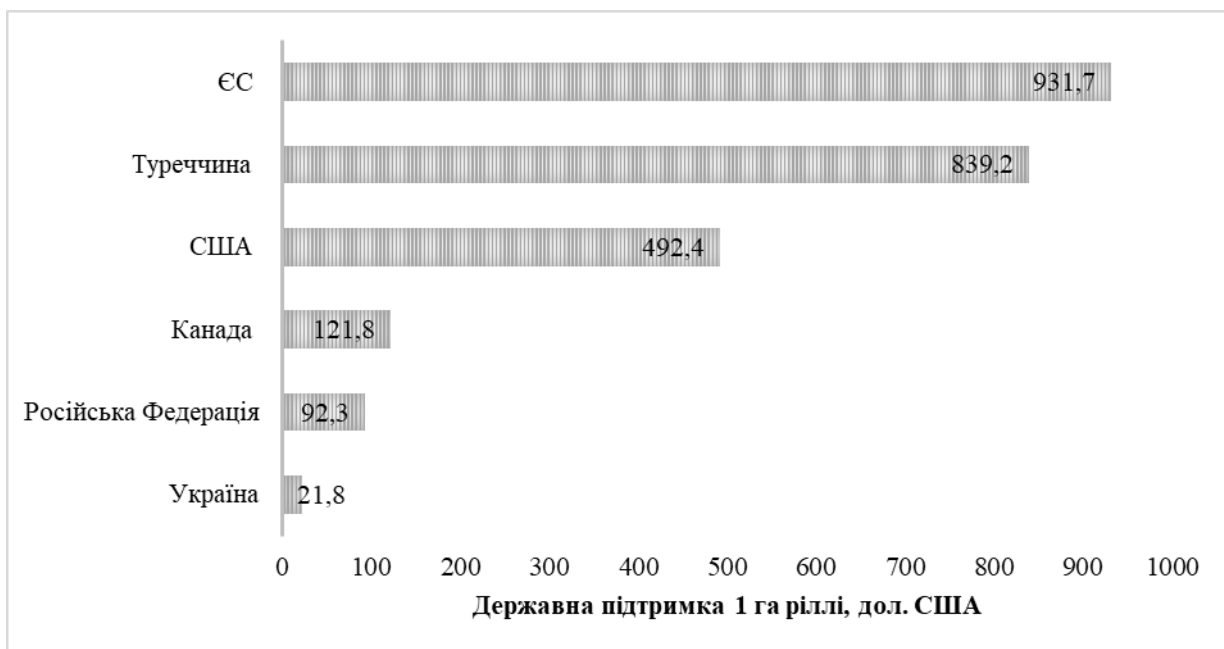

Рис. 1. Співставлення окремих країн світу за розміром державної підтримки сільського господарства
Джерело: сформовано автором на основі [1, 16, 20]

Отже, найвищий рівень державної фінансової підтримки із розрахунку на 1 га ріллі в країнах ЄС та Туреччині, що становить, відповідно, 931,7 і 839,2 дол. У США даний показник становить близько 492,4 дол., у Канаді – 121,8 дол. США [20].

Беззаперечно, неодмінною умовою сталого розвитку аграрного сектору економіки та забезпечення продовольчої безпеки держави є державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників. На думку Дерія Ж.В. сучасне домашнє господарство може стати потужним драйвером становлення циркулярної економіки в майбутньому завдяки певному потенціалу для самозабезпечення та розвитку [21]. Проте його потрібно підтримувати на рівні держави особливо тваринництво через програми дотування молочного скотарства. Необхідним також є використання світових практик державного стимулювання сільського господарства.

Послідовне ухвалення Україною законодавчих актів та стандартів ЄС у виробництві та сфері послуг, визнаних на міжнародному рівні, даватиме можливість Україні простіше експортувати свою продукцію не лише до Євросоюзу, але й також до інших країн світу [22, с. 11].

Формування дієвого механізму розвитку та реалізації експортного потенціалу сільського господарства потребує негайного розв'язання наступних проблем:

- проведення ретельної експертизи законопроектів та інших нормативних документів, які впливають на розвиток вітчизняного експортного потенціалу;
- забезпечення урядових гарантійних зобов'язань до зовнішньоекономічної діяльності;

- створення фахової системи зовнішньоекономічної інформації та інформаційно-консультативної служби у регіональних і закордонних представництвах;
- організація ефективної роботи державних органів щодо енергійного просування і захисту інтересів вітчизняних експортерів за кордоном.

Сьогодні до організації фінансового забезпечення аграрного сектору економіки вкрай необхідний новітній підхід, удосконалення розглянутих напрямів державної підтримки шляхом проведення діяльних заходів на рівні сільськогосподарських підприємств, створення нових фінансово-кредитних структур. Загалом, на розвиток сталого та конкурентоспроможного агропромислового виробництва має бути спрямована аграрна політика країни.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Для вдалого розвитку й існування у системі ринкових відносин агропромисловий комплекс потребує результативної державної підтримки, яка має здійснюватися з урахуванням вже досягнутого рівня продуктивності суб'єктів господарювання, бурхливих змін умов ринку, а також інноваційного розвитку, створюючи сучасні джерела економічного зростання. Тому, насамперед, держава повинна забезпечити гарантії рівноправних умов господарювання для всіх учасників, створення сприятливого інвестиційного клімату, бюджетну підтримку сільськогосподарським підприємствам, які її особливо потребують, а також доступність оновлення основних фондів, що проявляється у підтримці вітчизняного виробника.

Основними векторами підвищення ефективності державної бюджетної підтримки сільського господарства є визначення пріоритетних стратегічних спрямувань та індикаторів розвитку. Державна підтримка має надаватися з найбільшою ефективністю, сприяти розвитку виробництва, окремих форм господарювання й сільських територій. Для цього вкрай необхідна розробка сучасної методики визначення ефективності бюджетних програм, яка б включала оптимальні вітчизняні та міжнародні оцінки порівняння і слугувала б підґрунтям для розробки державних програм.

Література

1. CORE–Aggregating the world's open access research papers. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/161260779.pdf>
2. Pronko L., Furman I., Kucher A., Gontaruk Y. Formation of a State Support Program for Agricultural Producers in Ukraine Considering World Experience. *European Journal of Sustainable Development*, 2020. No 9. Vol. 1. P. 364–379. URL: <http://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/991/987>
3. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14 листопада 2019 року № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>
4. Про державну підтримку сільського господарства: Закон України від 24.06.2004 року № 1877-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
5. Держпідтримка сільгоспвиробників-2020: перспективи. Інтерактивна бухгалтерія (бухгалтерський сервіс). ГАЗЕТА № 61. 30 Березня 2020. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T190294?an=1>
6. Про затвердження форми заявки на внесення до Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції: наказ № 109 від 30.01.2020 р. Міністерство юстиції України 14.02.2020 р. № 173/34456. URL: <https://pravo.uteka.ua/doc/pro-zatverdzhennya-formi-zayavki-na-vnesennya-do-derzhavnogo-reyestru-organiv-sertifikacii-u-sferi-organichnogo-virobnictva-ta-obigu-organichno-i-produkcii>
7. Державна підтримка сільгосптоваровиробників – 2020. Он-лайн видання «Баланс. група компаній» від 14.05.2020 року. URL: <https://balance.ua/news/post/gosudarstvennaya-podderzhka-selxoztovaroproizvoditeley-2020>
8. Раціоналізація державної підтримки аграрного сектору України. *Vox Ukraine* –аналітика про Україну. URL: <https://voxukraine.org/uk/ratsionalizatsiya-pidtrimki-silskogospodarskogo-sektoru-ukrayini/>
9. Державна підтримка АПК. Газета підприємців АПК «Агробізнес сьогодні». Мультимедійна платформа. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/14260-derzhavna-pidtrymka-apk.html>
10. Держпідтримка АПК-2020: програми, механізми, терміни. Інформаційно-аналітичний портал АПК України міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/news/derzhpidtrimka-apk-2020-programi-mehanizmi-termini>
11. Сайт Державного казначейства України. URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>
12. Рутіцька В. Системні реформи: ілюзія чи реальність? URL: <http://hronika.info/mnenia/116286-sistemn-reformi-lyuzu-a-chi-realnst.html> (дата звернення: 23.05.2016).
13. Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» URL: <http://www.iae.org.ua/> (дата звернення: 17.05.2016).
14. Лупенко Ю.О., Тулуш Л.Д.. Стратегічні напрями податкового регулювання розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року. Київ: ННЦ ІАЕ, 2014. 36 с.
15. Діброва А.Д. Теоретико-методологічні засади державної підтримки сільського господарства України. Національний вісник НУБіП України. 2009. Вип. 142. С. 19–24.
16. Как живет фермер в Европе? Льготы, кредиты и новые рынки. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/2320982-kak-zivetsa-fermeru-v-evrope-lgoty-kredity-i-novye-rynki.html>

17. Панухник О.В. Напрями та шляхи трансформації державної підтримки суб'єктів аграрної сфери України. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2017. № 1. С. 5-10.
18. Проект Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року. URL: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=24198>.
19. Світовий досвід оподаткування: Китай. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentri/novini/55971.html>.
20. Світові моделі підтримки сільського господарства. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-sil'skogo-gospodarstva.html>.
21. Дерій Ж.В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2017. № 3. С. 39-45.
22. Маргасова В.Г., Акименко О.Ю. Вихід вітчизняних підприємств на європейський ринок в умовах посилення інтеграційних процесів. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2018. № 3 (15). С. 7-14.

References

1. CORE – Aggregating the world's open access research papers. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/161260779.pdf>
2. Pronko, L., Furman, I., Kucher, A., Gontaru, Y. (2020). Formation of a State Support Program for Agricultural Producers in Ukraine Considering World Experience. *European Journal of Sustainable Development*, 9, 1, 364–379.
3. Pro Derzhavnyj byudzhet Ukraïny na 2020 rik: Zakon Ukraïny vid 14 lystopada 2019 roku № 294-IX [On the State Budget of Ukraine for 2020: Law of Ukraine of November 14, 2019 № 294-IX]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>
4. Pro derzhavnu pidtrymku sil'skogo gospodarstva: Zakon Ukraïny vid 24.06.2004 roku № 1877-IV [On state support of agriculture: Law of Ukraine of 24.06.2004 № 1877-IV]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
5. Derzhpidtrymka sil'gospvyrobnykiv-2020: perspektyvy. Interaktyvna buhgalterija (buhgalters'kyj servis) [State support for agricultural producers in 2020: prospects. Interactive accounting (accounting service)]. *GAZETA* № 61. 30 Bereznja 2020. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T190294?an=1>
6. Pro zatverdzhennja formy zajavky na vnesennja do Derzhavnogo rejestru organiv sertyfikacii u sferi organichnogo vyrobnytva ta obigu organichnoi produkcii [On approval of the application form for inclusion in the State Register of certification bodies in the field of organic production and circulation of organic products]: nakaz № 109 vid 30.01.2020 r. Ministerstvo justycii Ukraïny 14.02.2020 r. № 173/34456. Available at: <https://pravo.uteka.ua/doc/pro-zatverdzhennja-formi-zajavki-na-vnesennja-do-derzhavnogo-rejestru-organiv-sertifikacii-u-sferi-organichnogo-vyrobnictva-ta-obigu-organichnoi-produkcii>
7. Derzhavna pidtrymka sil'gospotarovyrobnykiv – 2020. On-line vydannja «Balans [State support for agricultural producers - 2020. On-line publication "Balance"]. Grupa kompanij» vid 14.05.2020 roku. Available at: <https://balance.ua/news/post/gosudarstvennaya-podderzhka-selozhtovaroizvoditeley-2020>
8. Racionalizacija derzhavnoi' pidtrymky agramogo sektoru Ukraïny. Vox Ukraine –analytika pro Ukraïnu [Rationalization of state support of the agricultural sector of Ukraine. Vox Ukraine - analytics about Ukraine]. Available at: <https://voxukraine.org/uk/ratsionalizacija-pidtrimki-silskogospodarskogo-sektoru-ukrayini/>
9. Derzhavna pidtrymka APK. Gazeta pidpryjemciv APK «Agrobiznes s'ogodni». Multymedijna platfma. [State support of agro-industrial complex. Newspaper of entrepreneurs of agribusiness today. Multimedia platform] Available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/14260-derzhavna-pidtrymka-apk.html>
10. Derzhpidtrymka APK-2020: programy, mehanizmy, termyny. Informacijno-analitychnyj portal APK Ukraïny ministerstva rozvytku ekonomiky, torgivli ta sil'skogo gospodarstva Ukraïny. [State support of APC-2020: programs, mechanisms, deadlines. Information and analytical portal of the AIC of Ukraine of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine]. Available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/news/derzhpidtrimka-apk-2020-programi-mehanizmi-termini>
11. Sajt Derzhavnogo kaznachejstva Ukraïny. [Site of the State Treasury of Ukraine]. Available at: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>
12. Rutyc'ka V. Systemni reformy: iluzija chy realnist? [Systemic reforms: illusion or reality?]. Available at: <http://hronika.info/mnenia/116286-sistemni-reformi-lyuzja-chi-realnist.html> (data zvernennja: 23.05.2016).
13. Nacionaľnyj naukovyj centr «Instytut agramoi' ekonomiky» [National Research Center "Institute of Agrarian Economics"]. Available at: <http://www.iae.org.ua/> (data zvernennja: 17.05.2016).
14. Lupenko, Ju.O., Tulush, L.D. (2014). Strategichni naprjamy podatkovogo reguljuvannja rozvytku agramogo sektoru ekonomiky Ukraïny na period do 2020 roku. [Strategic directions of tax regulation of the agricultural sector of Ukraine's economy for the period up to 2020]. Kyïv: NNC IAE. 36 p.
15. Dibrova, A.D. (2009). Teoretyko-metodologichni zasady derzhavnoi' pidtrymky sil'skogo gospodarstva Ukraïny. *Nacionaľnyj visnyk NUBiP Ukraïny*. [Theoretical and methodological principles of state support of agriculture in Ukraine. National Bulletin of NULES of Ukraine], 142, 19–24.
16. Kak zhyvetsja fermeru v Evrope? L'goty, kredyty u novye rynky. [How does a farmer live in Europe? Benefits, loans and new markets]. Available at: <https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/2320982-kak-zivetsja-fermeru-v-evrope-lgoty-kredyty-i-novye-rynki.html>
17. Panuhnyk, O.V. (2017). Naprjamy ta shljahy transformacii' derzhavnoi' pidtrymky sub'ektiv agramoi' sfery Ukraïny [Directions and ways of transformation of state support of subjects of agrarian sphere of Ukraine]. *Actual problems of innovative economy – Aktualni problemy innovacijnoekonomiky*, 1, 5–10.
18. Projekt Derzhavnoi' cil'ovoi' programy rozvytku agramogo sektoru ekonomiky na period do 2021 roku. [Draft State Target Program for the Development of the Agrarian Sector of the Economy until 2021]. Available at: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=24198>.
19. Svitovij dosvid opodatkuvanja: Kytaj. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukraïny. [World experience of taxation: China. State Fiscal Service of Ukraine]. Available at: <http://sfs.gov.ua/media-tsentri/novini/55971.html>.
20. Svitovi modeli pidtrymky sil'skogo gospodarstva. [Global models of agricultural support]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-sil'skogo-gospodarstva.html>
21. Derii, Zh.V. (2017). Rol domashnikh gospodarstv u tsyrkuliamii ekonomitsi [Households role in the circular economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3, 39-45 [in Ukrainian].
22. Marhasova V.H., Akymenko O.Iu. (2018). Vykhid vitchyznianskykh pidpryjemstv na yevropejskyi rynek v umovakh posylennia intehratsiinykh protsesiv [Access of domestic enterprises to the European market in the conditions of strengthening of integration processes]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3 (15), 7-14 [in Ukrainian].

Надійшла / Paper received : 14.08.2021

Надрукована/Printed : 04.10.2021